

Mladá veda

Young Science

**Formovanie teritoriálnej identity
Čechov a Slovákov**

**Analýza vývoja cestovného ruchu
a hotelierstva na Slovensku po roku 1989**

Rozhovor s historikom prof. P. R. Magocsim

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

November 2013 (číslo 2)

Ročník prvý

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Singapore 2013. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišin, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

doc. PaedDr. Peter Čuka, PhD. (Katedra cestovného ruchu, Slezská univerzita v Opavě)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra veřejné ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

Mgr. Richard Nikischer (Sociologický ústav Akadémie vied ČR, Praha)

Mgr. Branislav A. Švorc, šéfredaktor (Katedra turizmu a hotelového manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM-EU s.r.o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Magazín Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

FORMOVANIE TERITORIÁLNEJ IDENTITY ČECHOV A SLOVÁKOV

THE FORMATION OF TERRITORIAL IDENTITY OF THE CZECHS AND SLOVAKS

Richard Nikischer¹

Autor pôsobí ako interný doktorand na Přírodovědecké fakultě UK v Praze a ako vedecký pracovník na Sociologickom ústave AV ČR. Je tiež členom Centra pro výzkum v kulturní a historické geografii. Ako sociálny a regionálny geograf sa zaoberá predovšetkým problematikou vzťahu človeka a geografického priestoru, sociálnou identitou a jej priestorovými aspektami, regionálnou a kultúrnou identitou, imaginárnymi geografiami a sociálnym konštruktivismom.

Abstract

These days, twenty years after the split of Czechoslovakia, in this paper I will discuss the formation of territorial identity of the Czechs and Slovaks. The territorial identity of the inhabitants represents their territorial consciousness, their relationship to regional units within which an element of power or dominance is institutionalized. In the constructivist approach is building of a relation between a society and a territory considered a long-term and never ending process. Thanks to the historical memory and a cultural heritage, the territorial identities are continually formed and that is why the past and no longer existing territorial units by their former existence contributed to the formation of current identities. It is not possible to ignore the process of territorial identification and it is necessary to adopt a historical-geographical approach, if we want to understand recent territorial identities. The process of territorial identification of both nations took place in different socio-spatial context, even though the Czechs and Slovaks have lived for centuries in the common state formations. In the paper I would like to unify the view of the history of Czechs and Slovaks and at their territorial consciousness.

Key words: territorial identity, territorial consciousness, national identity, Czechs, Slovaks, identification process

Abstrakt

Dnes, dvadsať rokov po rozdelení Československa, chcem v tomto článku pojednávať o formovaní teritoriálnej identity Čechov a Slovákov. Teritoriálna identita obyvateľov predstavuje ich teritoriálne povedomie, ich vzťah k regiónom, v rámci ktorých je inštitucionalizovaný prvok moci, kontroly či dominancie. Z konštruktivistického pohľadu je budovanie vzťahu medzi spoločnosťou a teritóriom považované za nikdy nekončiaci proces s

¹ Adresa pracoviska: Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha
E-mail: richard.nikischer@soc.cas.cz

otvoreným koncom. Vďaka historickej kolektívnej pamäti a kultúrnemu dedičstvu sú teritoriálne identity formované kontinuálne a minulé, dnes už neexistujúce územné celky prispievajú ku konštrukcii súčasných identít. Minulosť je tak prítomná v súčasnosti a pokiaľ chceme pochopiť dnešné teritoriálne identity, nesmieme ignorovať proces ich formovania a ponechať bokom historicko-geografický prístup k ich štúdiu. Proces formovania teritoriálnych identít Čechov a Slovákov sa odohrával v rozličnom sociopriestorovom kontexte a to aj napriek tomu, že Česi a Slováci žili niekoľko storočí v spoločných štátnych útvaroch. V tomto príspevku chcem stmeliť pohľad na históriu Čechov a Slovákov a ich teritoriálne povedomie. Kľúčové slová: teritoriálna identita, teritoriálne povedomie, národná identita, Česi, Slováci, proces identifikácie

Úvod

K analýze rozdelenia česko-slovenskej federácie sa učenci pochádzajúci zo širokého spektra sociálnych odborov vracajú v pravidelných intervaloch, zaujímajúc pritom na tento fenomén rozličný odborný pohľad². Až symbolicky vyznieva fakt, že ku konečnej dohode o rozdelení Česko-Slovenska došlo v hoteli Zlatá hviezda v Jihlave, v oblasti Českomoravskej vrchoviny (Vysočiny), ktorá samotná, podobne ako jej obyvateľstvo, do značnej miery trpí krízou regionálnej identity. Dnes, dvadsať rokov od rozdelenia federácie, sa v tomto článku bližšie prizrieme na formovanie teritoriálnej identity Čechov a Slovákov, poukazujúc pritom na rozdielny sociálno-priestorový kontext, v ktorom prebiehal proces teritoriálnej identifikácie týchto dvoch národov. Sú to práve rozdielne kontextuálne podmienky formovania teritoriálnych identít, ktoré sú už takmer spravidla zdôrazňované v každej publikácii dotýkajúcej sa národnej identity obyvateľstva Česka a Slovenska (Rupnik 1992: 15; Bútor – Bútorová 1993: 713-714; Mason 1998: 7; Agnew 2000: 620; Mlynárik: 2003: 13; Příhoda 2003: 31-32 atď.). Predkladaný článok neprináša svedectvo o vzájomných česko-slovenských vzťahoch, o ktorých sa napísalo už toľko, že čo i len predstava o existencii nejakej nevypovedanej myšlienky je svedectvom malej erudície (Lipták 1999: 225). Vzťah, ktorému sa budem venovať, je vzťah Čechov a Slovákov k priestoru, presnejšie povedané k teritoriálnym jednotkám, t. j. k ohraničeným územným jednotkám, ktoré sú využívané, organizované a riadené určitou sociálnou skupinou (Gregory et al. 2009: 746). Aj dnes, napriek pokračujúcemu prerozdeľovaniu štátnej moci a autority v prospech nadnárodných, regionálnych a lokálnych štruktúr, sa pojem teritórium spája predovšetkým (nie však výlučne) so zvrchovaným územím národného štátu. Teritórium je rozhodujúcim elementom v napätí medzi mocou a identitou (Herb 1999: 10). Politická mapa sveta je v nesúlade s existujúcimi národnými (alebo všeobecne priestorovými) identitami (ibid.: 9), týmto konfliktom sú poznačené celé ľudské dejiny. A inak tomu nebolo ani v priebehu dejín českého a slovenského národa, počas ktorých kontinuálne prebiehal proces teritoriálnej identifikácie Čechov a Slovákov.

² Rozdelením Československa sa zaoberá početná literatúra, za zmienku stoja predovšetkým zborníky editované J. Musilom (1995) a K. Vodičkom (2003), ktoré obsahujú aj cenné kapitoly venované národnému povedomiu Čechov a Slovákov a sociálno-psychologickým aspektom ich spolužitia. Za pozornosť stoja aj diela V. Hlavovej a J. Žatkuliaka (2002), J. Rychlíka (1998; 2002), K. P. Schwarza (1994), E. Steina (2000) a K. Wolfa (1998).

Predkladaný príspevok by mal predstavovať teoretický úvod k analýze súčasnej teritoriálnej identity obyvateľov Česka a Slovenska, ktorú som realizoval najmä na základe dát získaných v rámci druhého kola výskumu národnej identity pod záštitou medzinárodného výskumného programu ISSP (Nikischer 2013). Zatiaľ čo sa spomínaná analýza zaoberá teritoriálnou identitou obyvateľstva, teda konkrétnym časovým výsekom (momentkou) v rámci procesu teritoriálnej identifikácie, tento príspevok je zameraný na charakteristiku samotného procesu. Identifikácia je procesom nikdy nekončiacim, stále vo vývine (Hall 1996: 2) a okrem sociálno-priestorového kontextu, v ktorom sa odohráva, je pri tomto procese dôležitou premennou i čas. Štúdium teritoriálnej identifikácie obyvateľstva (formovania teritoriálneho povedomia) preto vyžaduje citlivý historicko-geografický prístup, nakoľko v čase dochádza ku zmene teritoriálnych jednotiek a zároveň aj teritoriálneho povedomia (teritoriálne povedomie je totiž zdrojom a aj výstupom jednotlivých teritórií).

Problematika identít nie je živá iba v akademickej obci ako jedna z unifikujuúcich tém sociálnych vied (Jenkins 2008: 28), na základe boja o identity je tiež organizovaná súčasná politika - model identity je základným modelom politickej organizácie (Grossberg 1996: 87; Brubaker - Cooper 2000: 2, 4-5). Teritoriálna identita preto zohráva dôležitú úlohu pri voľbe vhodných politických i rozvojových stratégií³. Jej analýza je tak často súčasťou strategických rozvojových a plánovacích dokumentov. Výborným príkladom sú analýzy národnej identity Čechov, zahrnuté v zborníku analytických štúdií pre Strategický program sociálneho a ekonomického rozvoja Českej republiky (2000), kde svoj pohľad na danú problematiku prezentovali odborníci ako M. Hroch, J. Kandert, J. Musil, A. Míšková či J. Rak.

Univerzálnosť pojmu identita, jej schopnosť spájať odborníkov z rozličných sociálnych odborov a tiež neproporciálny charakter priestorového rozloženia jednotlivých sociálnych identít sú dôvodom toho, že na pôde sociálnych vied vzniká množstvo publikácií zaoberajúcich sa aspoň sčasti problematikou teritoriálnych (a aj iných regionálnych) identít. Hlbší retrospektívny pohľad na proces teritoriálnej identifikácie je však už vzácnejší (v súvislosti s identifikáciou Čechov a Slovákov ho vo väčšej či menšej miere ponúka napr. Rychlík 1995; Hroch 1996; 2000; 2004; Agnew 2000; Kandert 2000; Bunčák - Piscová 2001; Holý 2001; Bitušiková 2002; Brown 2008; Kučera 2012). Väčšia časť publikácií je totiž zameraná na analýzu súčasných teritoriálnych identít, bez väčšieho zreteľu na proces identifikácie (Nedomová - Kostecký 1997; Bianchi - Lášticová 2004; Mansfeldová - Špicarová Stašková 2009; Esparza 2010 atď.), alebo majú naopak historiografickú povahu a otázkou identity sa zaoberajú skôr sekundárne (ako Rychlík 1998; Pekař 1999; Lipták 1999), poprípade sa zameriavajú na identitu (charakter) národa (napr. Chalupný 1907; Jurovský 1943; Jedlička 1992)⁴. Tento príspevok, berúc na ohľad názory expertov z rôznych

³ Teritoriálna identita (či regionálna identita všeobecne) je čoraz viac zdôrazňovaná ako významný faktor rozvoja (napr. Amdam 2002; Raagmaa 2002; Adam 2003; Bond - McCrone - Brown 2003; Zimmerbauer 2011), aj keď jej príliš neoliberalne orientovaný nový regionalizmus stále nevenuje dostatočnú pozornosť (Frisvoll - Rye 2009: 175).

⁴ Medzi identitou národa (identitou teritória, identitou regiónu a pod.) a národnou identitou obyvateľstva (teritoriálnou identitou obyvateľstva, regionálnou identitou obyv. a pod.) je hlboký sémantický rozdiel. Identita národa predstavuje jeho povahu a podstatu, kým národná identita obyvateľstva predstavuje národné povedomie obyvateľov a ich vzťah k národnému štátu. Identita národa a národná identita (povedomie) obyvateľstva sú základnými dimenziami národnej identity (podľa A. Paasi 1986: 132).

vedných disciplín, zasadzuje proces teritoriálnej identifikácie do temporality a tým stmeluje pohľad na históriu teritoriálneho spoločenstva a na jeho teritoriálne povedomie.

Teritoriálna identita v spleti identít

To, k čomu sa daná identita vzťahuje, je vždy dané jej adjektívom - sociálna identita je mnohohrstvová a hovorí o vzťahu individua k rôznym sociálnym skupinám, genderová identita odkazuje na genderovú príslušnosť jedinca, etnická identita na jeho etnickú príslušnosť a podobne. Ak chceme pochopiť význam jednotlivých identít, musíme pochopiť význam jednotlivých (sociálnych) znakov, z ktorých sú dané adjektíva odvodzované a na základe ktorých sú jednotlivci kategori-zovaní. Teritoriálna identita človeka odkazuje na vzťah osoby k teritóriu. Každé teritórium je regiónom, ale nie každý región je teritóriom (Paasi 2009: 124). Teritoriálnu identitu preto treba chápať ako špecifický typ regionálnej identity (Nikischer 2013). Teritórium (v slovenčine ekvivalent územia) je na rozdiel od iných regiónov pod kontrolou, resp. dominanciou človeka alebo skupiny ľudí (teritórium musí byť na rozdiel od regiónu vždy „niekoho“) - v najtradičnejšom chápaní sú teritória charakterizované predovšetkým teritoriálnou administráciou v rámci ohraničeného priestoru (Knight 1982: 517; Wilde 2008; Paasi 2009: 124), v príspevku sa zameriavam práve na vzťah obyvateľstva k takýmto regiónom.

V priestore teritória musí byť inštitucionalizovaný prvok moci, kontroly, resp. dominancie, tieto inštitúcie však môžu mať rôznu podobu (klasicky chápanú územnú správu administratívnych regiónov možno brať iba ako typický príklad). Niektoré regióny túto podmienku nemusia spĺňať, napr. spádové regióny vymedzené regionalistom na základe dochádzky do zamestnania, preto nie každý región možno považovať za teritórium (Nikischer 2013). Nad územím teritória chce mať spoločenstvo, ktoré ho obýva, spravidla plnú kontrolu, aby mohlo z daného teritória čerpať benefity (Knight 1982: 526), preto hranice teritória bývajú zväčša presnejšie vymedzené, menej priepustné a dôkladnejšie kontrolované, než hranice ostatných regiónov. D. Kaplan (1994; 1999) používa tiež termín priestorová identita. Tá vyjadruje vzťah človeka alebo skupiny ku geografickému priestoru a to bez ohľadu na jeho organizáciu v spoločenskej praxi. Priestorové identity prestupujú hranice teritórií i regiónov všeobecne. Z interakcie medzi priestorovými identitami a reálnou organizáciou priestoru potom vychádzajú regionálne identity jednotlivých skupín, ktoré vyjadrujú ich vzťah (povedomie) ku konkrétnym regiónom, či už ide o teritória alebo nie.

Pri štúdiu akýchkoľvek regionálnych identít je vhodné rozlišovať ich dve základné dimenzie - regionálne povedomie (alebo aj regionálna identita obyvateľstva) a identitu regiónu (Paasi 1986: 132). Identita regiónu predstavuje tie prírodné a kultúrne prvky regiónu (vrátane charakteristík obyvateľov regiónu), na základe ktorých je región v spoločenskej praxi odlišovaný od ostatných regiónov - predstavuje teda podstatu regiónu, to čím je región v očiach spoločnosti. Regionálne povedomie zase predstavuje mieru a charakter identifikácie obyvateľstva s regiónom, teda vzťah obyvateľstva k regiónu (Paasi 2002: 140). Obdobne rozlišujeme aj identitu teritória a teritoriálnu identitu obyvateľstva (teritoriálne povedomie).

Najtypickejším príkladom teritória je štát (pri úzkom chápaní pojmu teritórium, aké je typické napr. pre politické vedy, zahŕňa pojem teritórium výlučne územie štátu)⁵. Namiesto termínu štátna identita sa však oveľa častejšie stretávame s používaním pojmu národná identita a to aj v zmysle vzťahu človeka k svojmu štátu. Problém nejednoznačného chápania pojmu národná resp. štátna identita vyplýva z často chybného používania a zamieňania termínov národ, štát a národný štát (Barrington 1997: 713; Herb - Kaplan 1999: 7). Štát je legálnou entitou, ovplyvňujúcou internou i externou suverenitou na priestorovej úrovni (suverenita v rámci štátneho teritória) a tiež na spoločenskej úrovni (suverenita nad občanmi štátu), zakotvenou vo forme práv a zákonov, ktorých jurisdikcia je obmedzená na štátne teritórium. Národ je komunita ľudí, utvorená na základe spoločného pôvodu, alebo prinajmenšom na základe spoločného jazyka, kultúry a histórie (Habermas 1998: 107; Cinpoes 2008: 4).

Preto sa javí ako nevyhnutné rozlišovať termíny štátna identita a národná identita (Kaplan 1999: 32; Bechhofer - McCrone 2009: 1-2), zároveň treba prehodnotiť, či je vhodné klasifikovať národnú identitu aj ako istú formu regionálnej či teritoriálnej identity. Prepojenie termínov štátna a národná identita a používanie pojmu národná identita obyvateľstva ako vyjadrenia vzťahu obyvateľov štátu k štátnemu teritóriu je možné v prípade národnej identity obyvateľstva národných štátov (prípád Česka a Slovenska), kde dochádza k prepojeniu teritoriálneho elementu a národného živlu. Chápanie národnej identity ako identity obsahujúcej výrazný teritoriálny aspekt sa potom javí ako celkom opodstatnené, keďže národný charakter štátov v globálnom merítku dominuje a multinárodné štáty postupne miznú

⁵ Vplyv globalizačných procesov dáva vedcom podnet ku skúmaniu vzťahov medzi identitou a teritoriálnymi celkami (Antonsich 2010: 263). Teritória národných štátov sa totiž javia ako príliš malé jednotky pre efektívne riadenie a koordináciu v internacionalizujúcom sa svete a zároveň ako príliš veľké na to, aby predstavovali uspokojivú a legitímnu jednotku územnej identifikácie (Brubaker 1996: 2). Vznik nových sociálnych sietí a tokov, spojených s procesmi multikulturalizmu, kozmopolitanizmu či transnacionalizmu, nabáda k vysloveniu záverov, že žijeme vo svete bez hraníc, v ktorom teritória už nemajú svoje miesto (Badie 1995; Ohmae 1991; 1996). Pri pohľade na politickú mapu sveta a spôsob spoločenskej organizácie je však jasné, že svet je stále komplexom viac či menej ohraničených priestorov, ktoré existujú v rámci rôznych geografických mierok (Paasi 2009: 124). Jedným z dôvodov perzistencie hraníc je aj pretrvávajúce priestorovo viazaných sociálnych identít. V súčasnosti sme tak svedkami napätia medzi homogenizujúcimi silami globalizácie a pretrvávajúcou heterogenitou identít (Meyer - Geschiere 2003: 11). Akokoľvek, pôsobenie globalizačného procesu (a zároveň individualizácie v spoločnosti) a erózia autority a moci štátu ako základnej teritoriálnej jednotky, malo za následok pokles významu teritoriálnych identít. Teritoriálna príslušnosť sa stala menej dôležitým faktorom pri objasňovaní povahy jednotlivcov či sociálnych skupín (Knutsen 2010: 554). Napriek tomu teritoriálne identity zostávajú kruciálnou subkategóriou všetkých regionálnych identít, pretože svet ostáva naďalej rozdelený do jednotlivých štátov a to, že národný štát je jediným legitímnym zdrojom politickej moci je široko akceptovaným princípom, ktorý riadi vývoj spoločenského a politického života (Triandafyllidou 1998: 593). Národný štát zostáva dominantným objektívom, prostredníctvom ktorého je interpretovaná väčšina vecí, vrátane procesov súvisiacich s globalizáciou (Berglez - Olausson 2011: 36-37). Pretrvávajúcu dôležitosť teritoriálnych celkov v organizácii spoločnosti potvrdzuje aj fakt stálych konfliktov vznikajúcich kvôli tomu, že teritoriálne predstavy niektorých spoločenstiev nie sú konformné s územím aktuálne kontrolovaným touto skupinou (Kaplan 1994: 585). Tento konflikt sa odohráva na pozadí skutočnosti, že národ zostáva aj dnes najrelevantnejšou formou kolektívnej identity a je závislý na teritóriu, ktoré mu poskytuje hmotné istoty, naplňa jeho potreby a je dokladom jeho historickej zakorenenosti (Barrington: 1997: 712-713; Triandafyllidou 1998: 593; Herb 1999: 10).

z mapy sveta (Habermas 1998: 105; Brubaker 1996: 3). Podľa Hechtera (2000: 14) je teritorialita jediným objektívnym kritériom, ktoré sa javí byť nevyhnutnou charakteristikou každého národa. Akokoľvek, niektoré národy ešte nepretavili svoje priestorové identity do podoby vlastných štátnych teritórií (vznik teritória „zdola“) a mnohé multinárodné štáty zatiaľ nedokázali inštitucionalizovať jednotnú národnú identitu (po vzniku teritória „zhora“). V prípade vzťahu obyvateľstva takýchto štátov k ich štátu (napr. Nigéria, v minulosti Habsburská monarchia) je vhodnejšie používať termín štátna identita.

Pokiaľ vnímame teritória ako sociálne konštrukcie, sú teritória produktom a zároveň aj zdrojom teritoriálnych identít obyvateľstva a opačne. Vzťah medzi teritóriami a identitou ich obyvateľstva je dialektický a obe veličiny sú funkciou tej druhej (Bourgeois - Bourgeois 2005: 1128; Del Biaggio 2010: 139). Regióny všeobecne (a ich identity) sa totiž menia pod vplyvom zmien v sociálnych vzťahoch a v identitách obyvateľstva a naopak (Gilbert 1988:216). Pri vzniku regiónu „zdola“ vzniká región postupnou inštitucionalizáciou regionálneho povedomia obyvateľstva (prípady Česka a Slovenska), teda regionálne povedomie obyvateľstva iniciuje vznik identity regiónu. Vznik regiónu „zhora“ predstavuje opačný prípad, v ktorom je najprv ustanovený región a identita regiónu a na základe nej je neskôr budované regionálne povedomie obyvateľov (prípady mnohých bývalých kolónií) (Del Biaggio 2010: 140)⁶. V prípade, že je sledovaným regiónom národný štát, môžeme hovoriť podobne ako J. Habermas (1998: 105) o jeho vývoji ako „od národu k štátu“ (vznik zdola) alebo „od štátu k národu“ (vznik zhora).

Proces formovania a nadobúdania identity sa nazýva identifikácia a na rozdiel od identity, ktorá je iba konkrétnym záznamom časového rezu (momentkou) procesom identifikácie a jej charakter je statický, je identifikácia kontinuálnym, nikdy nezavŕšeným procesom (Hall 1996: 2; Bechhofer - McCrone 2009: 5). Identifikácia je procesom aktívnej voľby, objasňujúca utváranie osobností, regionálneho povedomia a regiónov, preto jej výskum považujem podobne ako Bechhofer a McCrone (2009: 6) v mnohých ohľadoch za prínosnejší, než výskum konkrétnych identít⁷. Na možnosť „aktívnej voľby“ človeka v procese identifikácie možno nazerať dvojakou optikou, buď kladieme dôraz na naturálny charakter identít, alebo zvolíme diskurzívny prístup, pri ktorom chápeme identitu ako sociálne konštruovanú. V rámci prvého „naturalistického“ prístupu identifikácia prebieha na pozadí rozpoznávania spoločného pôvodu a určitých spoločných charakteristík s inými ľuďmi či skupinami, na ktorých je neskôr založená vzájomnosť a oddanosť jednotlivých členov a skupín (Hall 1996: 2). Identifikácia tak prebieha na základe primordiálnej príbuznosti (spriaznenosti) aktérov (Shils 1957: 131). Tento spôsob uvažovania je blízky primordialistom (esencialistom), ktorí tvrdia, že národné identity vznikajú priamo z vopred daných etnických skupín, charakterizovaných príbuzenskými väzbami a spoločným dedičstvom (Bellamy 2003: 7). Diskurzívny prístup chápe proces identifikácie ako nekonečný príbeh, stále vo vývoji, kde

⁶Pozri tiež Paasiho teóriu inštitucionalizácie regiónov (Paasi 1986).

⁷ Výskum regionálnej identifikácie by mal mať interdisciplinárny charakter, predovšetkým by mal spájať sociálno-psychologický koncept identity a geografické chápanie priestoru (Masso 2010: 51). Sociálno-psychologický pohľad na problematiku identifikácie nás obohatuje o poznanie, ako jednotlivci vnímajú svoju pozíciu v spoločnosti a v sociálnych skupinách (pozri Burke - Stets 2009), regionálne spoločenstvá nevynímajúc. Ako a prečo dochádza v spoločnosti k rozdeleniu na „nás“ a „tých druhých“, sa snaží objasniť teória spoločenskej identity (pozri Tajfel 1974; Tajfel - Turner 1979; 1986).

výsledná identita nie je „daná“ a žiadna výsledná (konečná) identita ani neexistuje, identita je konštruovaná aktuálnym spoločenským diskurzom (Hall 1996: 2, Suvari 2010: 408). K formovaniu národných identít takýto postoj zaujímajú modernisti⁸.

Nakoľko považujem regióny za otvorené dynamické sociálne konštrukcie budované na základe aktuálnych sociálnych vzťahov, stotožňujem sa z diskurzívnym (konštruktivistickým) náhľadom na proces regionálnej identifikácie. Uzavretosť regionálnych systémov klesá, súčasné regióny sú stále viac založené na sociálnych praktikách, procesoch a diskurzoch, ktoré majú pôvod v samotných regiónoch, ale aj mimo nich (Paasi 2009: 132). Nespochybňujem však, že z primordiálne danej príbuznosti aktérov procesu identifikácie vychádza konfigurácia sociálnych vzťahov a gro politického diskurzu, ktorých výsledkom je dnešné teritoriálne usporiadanie sveta.

Premenlivosť teritoriálnych identít obyvateľstva v čase je nespochybniteľná, teritoriálne identity sa však vďaka sociálnej pamäti a dedičstvu organizovaných spoločností neformujú skokovito, ale skôr kontinuálne, preto minulé a dnes už neexistujúce teritoriálne celky prispeli svoju niekdajšou existenciou k formovaniu súčasných identít. Pamäť je základom kontinuity našej existencie (Šubrt 2011: 133) a kontinuity sociálnych identít. Ako hovorí Eyal (2004: 7), pamäť je garantom identity a pomáha ju udržiavať v priebehu času. Na jednej strane sme spolutvorcami dejín, na strane druhej sú naše identity ich výtvorom (Lipták 1999: 67). Minulosť je tak istým spôsobom prítomná v súčasnosti, preto sa treba na formovanie územných identít dívať aj z historického hľadiska, i keď bežného človeka iba zriedka napadne zaujímať sa o to, aké sú korene jeho spoločenstva, prípadne odkiaľ pochádza jeho národ (Kosatík 2010: 60). Historická gramotnosť dnešného obyvateľstva však dovoľuje väčšine ľudí zaujať pomerne fundovaný postoj k tomu, čo Dilbar Alijevová (1997) nazýva „etnohistorizmom“ a často sme tak svedkami živelných rozpráv na tému národných, ale aj iných, historickým vedomím podmienených teritoriálnych identít. Akokoľvek, utváranie teritoriálnej identity sa v Česku a ani na Slovensku nezaobišlo bez selektívnosti historickej pamäti (pozri Šutaj 1996) a bez diskontinuity národnej tradície (Hroch 2000: 215).

Formovanie teritoriálnej identity Čechov a Slovákov: od Veľkej Moravy po prvú Československú republiku

Najstarším územným útvarom, ktorého niekdajšia existencia zohráva vplyv na formovanie teritoriálnych identít obyvateľov Česka a Slovenska je Veľká Morava⁹ (r. 833 – 907). Z existencie Veľkej Moravy si „ukrajujú“ to svoje Česi, Slováci i Moravia. Slováci a aj mnohí slovenskí historici sa domnievajú, že Veľká Morava bola prvým slovenským štátom a Slováci v nej zastávali dominantné postavenie, kým česká strana v nej vidí skôr prvý spoločný štátny útvar Čechov a Slovákov (Holý 2001: 87). A nakoniec, Veľká Morava je dodnes medzi mnohými obyvateľmi Moravy nositeľom významu hlbokého historického zakorenenia moravskej národnosti a v rámci neformálnych debát ňou býva často obhajovaný

⁸V rámci modernizmu možno rozlíšiť jednotlivé neprimordialistické smery, ktoré sa voči primordializmu vymedzujú rozličným spôsobom - konštruktivizmus, situacionalizmus, modernizmus, inštrumentalizmus (Horálek 2012: 25-26).

⁹ Bežne bývajú názvy Veľkomoravská ríša a Veľká Morava chápané ako synonymá (aj v tomto príspevku), niektorí historici však rozlišujú Veľkú Moravu ako jadrovú časť Veľkomoravskej ríše.

nárok Moravanov na sebaurčenie. Pôvodný význam a charakter Veľkej Moravy pritom nezodpovedal významom, aké sú mu dnes často prikladané širokou verejnosťou, dokonca je sporné, či ríša vôbec ležala na území dnešného Česka a Slovenska (Bowlus 1995; Eggers 1995). Avšak aj vďaka súčasnému posolstvu (významu), ktorý so sebou prináša niekdajšia existencia Veľkej Moravy, má teritoriálna identita takú formu, v akej ju dnes poznáme. Predovšetkým Moravania a Slováci sa hlásia k veľkomoravskej tradícii a považujú sa za jej dedičov a nositeľov jej odkazu (Moravská národní obec 2010; Preambula Ústavy Slovenskej republiky 1992). V období Veľkej Moravy sa k jej obyvateľom dostala aj kresťanská viera a boli položené základy cirkevnej organizácie (Pitorák 2003: 16), ktorej neskorší rozkol mal v nasledujúcich storočiach výrazný vplyv na utváranie národných identít a na identifikáciu obyvateľstva s teritoriálnymi celkami.

V 10. storočí došlo k rozvráteniu Veľkej Moravy a jej slovenská časť bola postupne začleňovaná do Uhorska. V 10. až 11. storočí, v období postupného začleňovania dnešného slovenského územia do uhorského štátu, vznikli aj predpoklady pre utváranie slovenskej národnosti, pričom dôvodom bola aj nemožnosť uplatnenia sa vo vlastnom štáte a osud podrobeného ľudu (Klimko - Žudel 1980: 34). České a moravské územie ostalo mimo dosah uhorskej správy. Spomedzi existujúcich slovanských kniežacích rodov sa presadil kmeň Přemyslovcov, ktorý na území dnešných Čiech, Moravy a Sliezska vytvoril České kniežatstvo (došlo k vytvoreniu viac-menej trvalého jadra českého štátu), ktoré neskôr, na prelome 12. a 13. storočia, korunováciou Přemysla Otakara I. a podpisom Zlatej buly sicilskej, nadobudlo formu kráľovstva (Janák - Hledíková - Dobeš 2005: 16). V roku 1182 dal vznik Moravského markrabstva popud k formovaniu moravskej regionálnej (konkrétne „zemskej“) identity. Moravské markrabstvo bolo podkladom neskoršieho osobitého vývoja Moravy ako krajiny (země), ktorá bola zvláštnou jednotkou povedľa Českého kráľovstva, aj keď s ním bola spojená štátoprávnymi zväzkami (ibid.: 18). Až hlboko do 19. storočia sa kvôli moravskému zemskému povedomiu česká národná identita presadzovala na Morave iba obtiažne (Hroch 1996: 24).

Genéza českej a slovenskej národnosti sa tak odvíjala v odlišných kontextoch. Slovenská národnosť sa utvárala v podmienkach poddaného spoločenstva, žijúceho v asymbiotickom vzťahu s etnicky vzdialenou národnosťou Maďarov, zatiaľ čo Česi žili vo vlastnom štátnom útvare. Český národ sa tak s hrdosťou hlási k dejinám Českého kráľovstva (Nedomová - Kostecký 1997: 92) a k symbolike, ktorá je nositeľom jeho významov (napr. Svätováč-lavská koruna) a ktorá spája minú-lost' zo súčasnosťou (Agnew 2000: 619-621; Holý 2001: 41). Súčasná slovenská národná identita reflektuje dejiny národa odlišným spôsobom, neviaže sa tak výrazne k symbolom z dôb Uhorska a Rakúsko-Uhorska a skôr sa oproti týmto zaniknutým teritóriám vymedzuje negatívne – medzi hlavné symboly slovenského národa nepatria elementy glorifikujúce tieto územné celky tak, ako je to v prípade Čechov a Českého kráľovstva. Z pohľadu slovenského národa sú Uhorsku a jeho symbolom prisudzované skôr významy útlaku a poroby, preto medzi národné symboly patria aj elementy, ktoré v sebe nesú prvky negatívnej identifikácie s týmto územím, resp. prvky odboja – napr. Jánošík, Štúrovci, text slovenskej hymny a pod. Petr Příhoda (2003: 31) doslova hovorí, že Česi sa môžu bez problémov identifikovať s Regnum Bohemiae, zatiaľ čo kolektívna pamäť Slovákov podobnú povzbudzujúcu spomienku neobsahuje. Ľ. Lipták (1999)

sa však domnieva, že podobným prvkom, na ktorom by bolo možné stavať slovenskú národnú identitu je SNP.

Keď v bitke pri Moháči (1526) zahynul český a uhorský kráľ Ľudovít Jagellovský, na uvoľnený trón nastúpil prvý z Habsburgovcov Ferdinand I. Habsburský a krajiny (země) koruny českej sa stali súčasťou mnohonárodnostnej Habsburskej monarchie, so silnými centralizačnými snahami sústrediť vládnu moc vo Viedni¹⁰. Česká štátotvorná tradícia opierajúca sa o dedičstvo Českého kráľovstva však nikdy nezanikla, aj napriek centralizačným snahám Habsburgovcov, ktoré trvali niekoľko storočí (Agnew 2000: 621). Postavenie slovenského národa v rámci uhorskej spoločnosti a habsburskej monarchie ostávalo, na rozdiel od pozície českého národa, po dlhé storočia viac-menej nezmenené a slovenská identita bola aj naďalej považovaná za druhotriednu. Z obdobia nadvlády Maďarov pochádza antagonizmus Slovákov voči maďarskému živlu, aj keď jeho dnešná podoba bola utváraná až modernými dejinami, ktoré priniesli formálne zrovnoprávenie maďarskej i slovenskej identity. Napriek tomu pretrváva medzi slovenskou a maďarskou etnicitou negatívny vzťah vyplývajúci z kultúrnych tradícií (Bunčák - Piscová 2001: 127). Ten má spolu s nerovnomerným rozložením národnostných skupín v rámci slovenského územia vplyv na rozdielnu povahu teritoriálnej identity obyvateľstva medzi jednotlivými regiónmi, keďže maďarská minorita preukazuje zachovanie etnickej identity a maďarského národnostného povedomia (Homišínová 2008: 471-483; Nikischer 2013)¹¹. „Etnický faktor sa prejavuje aj v rozdielnej interpretácii histórie medzi obyvateľstvom Slovenska slovenskej a maďarskej národnosti,“ poznamenáva Šutaj (1996: 123)¹².

Rozdielny historický vývoj národných identít Čechov a Slovákov sa koncom 18. storočia prejavil aj v praxi, pri formulácii nárokov oboch národov na sebaurčenie, počas tzv. Českého národného obrodzenia a Slovenského národného obrodzenia. Pokým sa českí národovci mohli oprieť o tradíciu Českého kráľovstva (Beneš 2005: 163), slovenskí národní buditeľia nemali k dispozícii tak relevantný justifikačný aparát, ktorý by dokázal obhájiť existenciu slovenského národa pred vonkajším svetom. Jediným, aspoň sčasti relevantným dokladom o historickej podmienenosti slovenského národa a jeho nároku na zem pod Tatrami sa mala stať Veľká Morava, o ktorej v 18. storočí písali Juraj Papánek a Juraj Sklenár ako o akosi rannom slovenskom štáte. Avšak existencia Veľkej Moravy dokladala iba fakt, že slovenskí predkovia obývali územie horného Uhorska ešte pred príchodom Maďarov, nebola dôkazom historickej podmienenosti kultúrneho slovenského národa a jeho nároku na vlastné

¹⁰ Po prechodnom období vlády cisára Rudolfa II., ktorý urobil z Prahy sídelné mesto monarchie, sa naplno prejavili dôsledky kresťanskej schizmy, keď na seba narazili protestantské české stavy a habsburgovský katolíci pri bitke na Bielej hore (1620). Po prehratej bitke nastala v českých krajinách násilná protireformácia a konfiškácia majetkov protestantských rebelov. V tomto období došlo de facto k strate suverenity zemí Koruny českej a zároveň sa v českej národnej identite odvtedy spája symbolika cudzej nadvlády a katolicizmu (Holý 2001: 43-45; Plecitá 2012: 13). Slobodu protestantského vyznania priniesol až tolerančný patent Jozefa II, centralizačné a germanizačné tendencie Viedne však pokračovali.

¹¹ Maďarská minorita sa so Slovenskom identifikuje v oveľa nižšej miere než majoritné obyvateľstvo. Veľmi blízky vzťah k Slovensku uvádza 42% Slovákov a iba 12% Maďarov. Preto obyvateľstvo Nitrianskeho, Banskobystrického a Košického kraja vykazuje nižšiu mieru národného povedomia ako obyvateľstvo severných krajov (ISSP 2003).

¹² Podľa 56% maďarských respondentov patrí do dejín Slovenska aj celé obdobie Uhorska, medzi Slovákmi zdieľa podobný postoj iba 36% opýtaných (Kolektívne identity na súčasnom Slovensku 2003).

štátne územie (Agnew 2000: 624). Odkaz Veľkej Moravy v skutočnosti vždy smeroval skôr k národu než ku štátu (Lipták 1999: 258). Niektorí autori 18. storočia sa dokonca voči Veľkej Morave vymedzovali negatívne a podporovali maďarsko-slovenské spojenectvo pri budovaní spoločného Uhorska (Konečný 1997: 78). Každopádne, od roku 1993 je formovanie slovenskej národnej identity založené na odkaze Veľkej Moravy a veľkomoravskej misii vierozvestcov Konštantína a Metoda. Výrazná absencia národných symbolov v dávnejšej histórii slovenského národa vyvrcholila až do adopcie týchto dvoch svätcov slovenským národom a vo vytvorenie silnej cyrilo-metodskej tradície, v moderných slovenských dejinách charakterizovanej aj štátnym sviatkom svätého Cyrila a svätého Metoda a obsiahnutej aj v základnom zákone slovenského štátu – Preambule Ústavy Slovenskej republiky (Findor 2000: 64).

Slovanské národnostné hnutia sa v Habsburskej monarchii začali výrazne prejavovať aj po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867), ako píše o národnostnej situácii v Rakúsko-Uhorsku Klobucký (2006: 336-337), situácia bola komplikovaná i prakticky neexistujúcou všeobecnou štátnou ideou, ktorá by národy Rakúsko-Uhorska spájala. V Rakúsko-Uhorsku neexistovalo veľa spoločných elementov, ktoré by dokázali spojiť tak vnútorne heterogénnu spoločnosť a s ktorými by sa mohlo rôznorodé obyvateľstvo monarchie identifikovať, tá takto nedokázala naplniť národnostné aspirácie svojho ľudu (Cohen 2007: 241). Moderné národy formujúce sa od 18. storočia sa čoraz menej identifikovali so symbolmi akými bola postava panovníka, tradícia dynastie či odkaz vojenských dejín (Thiesse 2007: 9). Slabá teritoriálna identita obyvateľstva nedokázala súperiť s kultúrnymi a národnostnými identitami formovanými a udržiavanými v každodennom živote. Absencia nosných prvkov pozitívnej identifikácie mala za následok, že Česi i Slováci v dobe národného obrodzenia konštruovali svoje identity v protiklade k Nemcom (Rakúšanom), resp. Maďarom (Holý 2001: 12-13; Beneš 2005: 162). Negatívne vymedzenie Čechov oproti rakúskemu živlu vyjadroval aj výraz tzv. „odrakouštění“, ktoré malo smerovať k vytvoreniu sebavedomého samostatného českého národa (Míšková - Rak 2000: 202). Český a aj slovenský moderný národ sa teda formoval, ako hovorí M. Hroch (2000: 218): „V podmienkach nevládnucej etnickej skupiny, ktorá nemala vlastný štát, ani vlastné vládnuce elity a mala narušenú tradíciu národnej kultúry.“ Čechov a Slovákov možno v období medzi národným obrozením a vznikom samostatného Československa označiť za národy bez vyvinutého teritoriálneho povedomia, keďže k Rakúsko-Uhorsku nemali vyvinutý hlbší vzťah. Najmä na slovenskej strane nedostatok pozitívnej teritoriálnej identity v priebehu histórie slovenského etnika spolu s romantickými predstavami o obsahu pojmu národ spôsobil, že pri národnom obrození sa začali používať viac komponenty etnografické než geografické (Bokes 1945: 8), zdôrazňovaný bol vždy „národ“ a nie teritórium (štát) (Lipták 1999: 63, 258). Teritoriálny rozmer slovenskej národnej identity nebol zadaný (Hroch 1996: 171). České národné hnutie mohlo aspoň, ako deklaruje Hroch (2000: 218-219): „Nadviazať na prerušenú, ale nie úplne zničenú inštitucionálnu kontinuitu českej štátnosti od stredoveku.“

Teritoriálna identifikácia Čechov a Slovákov po roku 1918

Vytvorenie spoločného štátu sa pre oba národy javilo ako rozumné riešenie. Slovákom poskytlo Československo ochranu národnej identity, ktorá bola ohrozovaná najmä

z maďarskej strany a Česi vďaka Slovákom dosiahli výrazné posilnenie v mnohonárodnostnom štáte, s početnou nemeckou menšinou, s ktorou sa Česi identifikovali negatívne (Holý 2001: 13; Mlynárik 2003: 11). Československo vzniklo na báze teórie čechoslovakizmu, ktorá hlásala existenciu jednotného československého národa, tvoreného kmeňmi Čechov, Moravanov, Moravských Slovákov a Slovákov (Kandert 2000: 229-230). Československo bolo budované na národnostnom princípe ako štát Čechoslovákov, z čoho vyplývala jeho slabosť, keďže na jeho území existovala pestrá národnostná štruktúra (Kučera - Pavlík 1995: 15-16 ; Míšková - Rak 2000: 208), pričom v Československu žilo viac Nemcov ako Slovákov. Dôležitým prínosom teórie čechoslovakizmu bolo práve vytlačenie Nemcov do pozície minority v opozícii proti jednotnému československému národu, podobne Slovákom teória vyhovovala v opozícii proti maďarskému živlu. S Československom sa však výraznejšie identifikovali Česi než Slováci, ktorí sa nestotožnili s faktom, že slovenská identita bola posunutá do podoby krajinskej (zemskej) identity (Hroch 1996: 170). Navyše, predstava čechoslovakizmu sa často stotožňovala s predstavou češtva (aj Edvard Beneš tvrdil, že Slováci sú v podstate Česi s odlišným dialektom) (Rychlík 1998: 12; Kandert 2000: 230; Bunčák - Piscová 2001: 128), v cudzine bol výraz „československý“ chápaný ako synonymum adjektíva „český“ a Československo ako český štát (Rychlík 1998: 315). Aj prominentný český geograf J. Korčák (1938: 161), nasledujúc ideu čechoslovakizmu, na záver svojej knihy o geopolitických základoch Československa dodáva: „Prečo sa Slovensko bojí nasledovať Moravu? Aj ona bola kedysi separatistická, ale čoskoro zistila, že je to politicky nemožné a spojila sa s Čechami. Nebála sa obetovať svoje vlastné nárečie, ako sa žena neváha vzdať svojho mena, pretože vedela, že bude večne žiť kvalitou svojich detí.“

Ako spomína Holý (2001: 13), medzi Slovákami vzrastal počet tých, ktorí neboli spokojní s dominantnou úlohou Čechov v štáte a začínali novú republiku vnímať ako zámenu predošlej podriadenosti voči Budapešti za podriadenosť voči Prahe. Preto na Slovensku narastali preferencie nacionalistických politických strán, predovšetkým Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (Pitorák 2003: 21). Každopádne, Československú republiku možno považovať za prvý štátny útvar, s ktorým sa moderný český a slovenský národ výraznejšie identifikoval a považoval ho (najmä český národ) za „svoj“. Prvá republika mala aj napriek relatívne krátkemu obdobiu svojej existencie výrazný vplyv na formovanie teritoriálnej identity Čechov a Slovákov, čo sa prejavilo aj v povojnovom usporiadaní v rámci „nového“ Československa, ako aj v často pretrvávajúcej nostalgii za „prvou republikou“¹³.

Politika čechoslovakizmu však nedokázala udržať celistvosť mladej republiky. Na jednej strane musela byť idea spoločného národa udržiavaná najmä zo strany českých politických elít ako ochrana voči iredentisticky ladenej nemeckej menšine v Sudetách, na druhej strane čoraz viac Slovákov pociťovalo dominanciu češtva v spoločnom štáte, ako aj dominanciu českého elementu v ideí čechoslovakizmu. Preto bol vznik samostatnej Slovenskej republiky (známej tiež ako Slovenský štát) v roku 1939 prijatý časťou obyvateľstva (najmä katolíckymi intelektuálmi) pomerne pozitívne (Pitorák 2003: 22). Počas obdobia druhej svetovej vojny dochádzalo k dramatickým zmenám v teritoriálnom

¹³ V roku 2003 bol na Slovensku realizovaný výskum kolektívnych identít, podľa ktorého považuje obyvateľstvo Slovenska za najpozitívnejšiu udalosť svojich dejín práve vznik Československa v roku 1918 (z uzavretého súboru udalostí ho vybralo 23,5% opýtaných v prvej voľbe) (Kolektívne identity na súčasnom Slovensku 2003).

usporiadani jednotlivých štátnych celkov. Súdobé udalosti mali nepochybne veľký vplyv na formovanie identít jednotlivcov, avšak s ohľadom na krátku existenciu jednotlivých teritoriálnych celkov, ich kontroverzný charakter a ako aj na nižšiu mieru identifikácie obyvateľstva s nimi, nemali tieto výraznejší vplyv na formovanie teritoriálnej identity dnešných Čechov a Slovákov. O identifikácii obyvateľstva s územím nemôže byť pochyb, avšak identifikácia s mocenským a kontrolným aparátom, ktorý územie ovládal, bola skôr negatívna, predovšetkým u obyvateľstva protektorátu Čechy a Morava. Skúsenosť s okupáciou a perzekúciou však mohla posilniť českú národnú identitu (Hroch 2000: 220). Charakter prvej Slovenskej republiky ostáva aj naďalej prinajmenšom kontroverzný, najmä okolnosti jej vzniku, ako aj jej politický systém. Identifikácia obyvateľstva s ním prebiehala skôr na báze individuálnej než kolektívnej a v mnohých ohľadoch sa zakladala na životných príbehoch a potrebách jednotlivcov. Nemožno tvrdiť, že by súčasná identifikácia obyvateľov Slovenska so svojím štátom nejakým spôsobom nadväzovala na historický odkaz prvej Slovenskej republiky (Lipták 1999: 263) a ak tomu tak je, dochádza k tomu iba v individuálnych prípadoch – podobne ako v minulosti. Na formovanie teritoriálnych identít Slovákov a predovšetkým Čechov mali výraznejší vplyv než dobové teritoriálne celky skôr procesy, ktoré boli podmienené udalosťami druhej svetovej vojny. Išlo najmä o pozbavenie Nemcov a Maďarov československého občianstva, presídlenie nemeckého obyvateľstva z českého pohraničia a výmena slovenského a maďarského obyvateľstva (bližšie Gabdzilová-Olejníková - Olejník - Šutaj 2005). Tieto procesy ovplyvnili regionálnu diferenciáciu teritoriálnej identifikácie obyvateľstva Česka a Slovenska a ich následky sú v rámci nej čiastočne viditeľné dodnes. Odkaz Slovenského národného povstania je zase tým elementom v slovenskej histórii, na základe ktorého je budovaná slovenská národná identita (Lipták 1999: 58, 264).

Obdobie od rozpadu Rakúsko-Uhorska po vznik druhej Československej republiky bolo čo do zmeny usporiadania štátnych teritórií také hektické, že jedna generácia mohla žiť v piatich štátoch (napr. obyvatelia južného a východného Slovenska) bez toho, aby niekedy zmenila miesto svojho bydliska (Bačová 1996: 58). Teritoriálna identita obyvateľstva mohla byť dlhodobejšie formovaná až za doby druhej Československej republiky. Obnovená republika už nestavala na myšlienke čechoslovakizmu, ale na koncepte spolunažívania „bratských“ národov (Hroch 2000: 221). Pre Slovákov posilnených skúsenosťou samostatného vojnového štátu (a SNP) bola totiž myšlienka, že Slovensko by malo mať v novej republike postavenie na rovnakej úrovni ako krajina (země) Česká, Moravská či Sliezska nepredstaviteľná (Janák - Hledíková - Dobeš 2005: 421). Dôležitým medzníkom bola aj federalizácia Československej socialistickej republiky v roku 1969, po ktorej sa československá identita ešte viac oslabila (Musil 2000: 244). Od komunistického prevratu vo februári 1948 boli postupne národnostné otázky potlačované do úzadia a identifikácia jednotlivcov s Československom a jeho politickým systémom bola vzhľadom k režimu chápaná ako samozrejmosť, bez ohľadu na ostatné aspekty sociálnej identity jednotlivca. Preto bola v rámci národnej identity zdôrazňovaná jej teritoriálna dimenzia, čo vyhovovalo ideologickým aj hospodárskym zámerom vedenia krajiny. Spoločnosť sa stala pojmom určeným k vytváraniu kolektívnej identity, najvyššou hodnotou pre jednotlivca bola práca v prospech naplňovania vyšších cieľov socializmu a krajiny, nie v prospech naplnenia

individuálnych či skupinových ambícií (Holý 2001: 24; Young - Light 2001: 943-944). Útlm nacionalizmu, ku ktorému došlo na základe potlačenia osobných slobôd, však bol iba zdanlivý, v spoločnosti boli potlačované prejavy nečeského, neslovenského, príp. nesovietskeho živlu. Režim mal totiž výraznú ambíciu stierať diskrepancie medzi ideálnym a skutočným národným povedomím. Ako píše Kandert (2000: 230), počas celej doby bola realizovaná premyslená asimilačná politika voči menšinám, hlavne voči cigánom a voči krajanom, ktorí sa vrátili z iných zemí. Napriek ideológii proletárskeho internacionalizmu, uznávanie národnostného princípu v organizácii komunistickej spoločnosti pretrvávalo (Holý 2001: 14), čoho dôkazom je aj používanie adjektíva „národný“ v názvoch verejných inštitúcií a vo verejnom živote¹⁴. Zo snahy uniformovať štátne územie a centralizovať rozhodovacie procesy vyplynul fakt, že regionálna identita obyvateľstva, vyjadrujúca vzťah jednotlivcov k subštátnym územným celkom, nenadobudla výraznejší teritoriálny aspekt. Pre fungovanie komunistického režimu bola existencia subnárodných regionálnych identít z hľadiska distribúcie ideológie a centrálnej správy štátu nevýhodná ba až nežiaduca, preto národnostná politika a administratívno-správne usporiadanie štátu eliminovalo regionálne povedomie (s výnimkou binárodného usporiadania krajiny, ktoré však vyplynulo z národnej identifikácie Slovákov pred rokom 1948). Supranárodná identifikácia obyvateľstva vyplývala z jasne nastaveného ideologického rámca, s ktorým sa veľká časť českej a slovenskej spoločnosti negatívne identifikovala - od tohto negatívneho vzťahu sa v 90. rokoch odvíjalo aj geopolitické smerovanie oboch krajín. Miroslav Hroch (2000: 222) vidí za rozkladom komunistického vedenia štátu aj ochabnutie historickej pamäti, ktorá degenerovala do prázdnych fráz o úlohe ZSSR v moderných dejinách.

Po nežnej revolúcii sa rôznili názory českej a slovenskej strany na riešenie aktuálnych spoločenských problémov, rozdielny bol aj postoj oboch strán k zavrhnutému režimu, pretože kým Slovensko zažívalo za dôb socializmu hospodársku konjunktúru, v prípade Česka sa jednalo skôr o stagnáciu. Slovenské obyvateľstvo tak bolo sociálnejšie orientované a neochotné realizovať vážnejšie ekonomické reformy (Bútora - Bútorová 1993: 716-719). Česká strana navyše dostatočne nereflektovala národnostnú otázku, zatiaľ čo Slováci boli na národnostnú otázku skôr precitlivejší a boli tak nositeľmi obnoveného nacionalizmu po páde navonok menej národnostne všímateľného komunizmu (Konečný 1996: 99-101; Hroch 2000: 226; Pitorák 2003: 24). Česi a Moravia v ponovembrovej situácii videli príležitosť ako nadviazať na demokratickú tradíciu prvej republiky, u Slovákov sa nostalgia za touto epochou prejavovala oveľa menej (Hartl 2003: 40). Výsledkom bolo rozdelenie Česko-slovenskej federatívnej republiky a ukončenie 450 ročného spolunažívania Čechov a Slovákov v spoločnom štátnom celku (Lipták 1999: 229). Paradoxom zostáva, že k rozdeleniu krajiny došlo práve v období, keď ekonomické a socioštruktúrne rozdiely medzi Slovenskom a Českom boli najmenšie v histórii jej existencie (Musil 1995: 77, 90; Průcha 1995: 75).

¹⁴ Najvyšším orgánom štátnej moci bolo Národné zhromaždenie (1948-1968), do ktorého kandidoval Národný front Čechov a Slovákov. Od roku 1968 bola jednou z komôr Federálneho zhromaždenia Snemovňa národov, v ktorej musela byť polovica zasadajúcich poslancov z Českej a polovica zo Slovenskej socialistickej republiky, pričom tak malo dôjsť k zamedzeniu hrozby majorizácie Čechov (Janák - Hledíková - Dobeš 2005: 429). Zákonodárnymi orgánmi boli Česká a Slovenská národná rada a miestne orgány štátnej správy tvorili národné výbory. Národ (založený na etnickom princípe) bol aj za dôb komunistického vedenia spoločnosti pokladaný za základný stavebný prvok štátu.

Na záver - teritoriálna identita po rozvoje

Po páde komunizmu a rozdelení federácie začali obe krajiny pristupovať k riešeniu aktuálnych spoločenských problémov, pričom mnohé z nich mali (alebo majú) zásadný vplyv na formovanie teritoriálnej identity obyvateľstva. Transformácia ekonomiky a nevyhnutná reštrukturalizácia existujúcej hospodárskej základne naplno odhalila existujúce regionálne rozdiely, ktoré neboli vyriešené, ale iba dočasne „zmrazené“. K efektívnosti regionálnej politiky malo pomôcť zavedenie princípu subsidiarity, došlo k decentralizácii štátnej moci a tým aj k preneseniu ďalších prvkov teritoriality na subštátne regionálne celky. Na nadnárodnej úrovni došlo k rozpadu bipolárneho svetového systému, výsledkom čoho bol jednak vzrast nacionalizmu, na druhej strane sa novovzniknuté krajiny museli zorientovať na medzinárodnej scéne a nájsť si svoje miesto vo formujúcom sa svetovom systéme. Národnostná otázka sa najmä na Slovensku ukázala ako nedoriešená a oživali i zdanlivo prekonané myšlienky slovenského nacionalizmu (Konečný 1996: 100), v Česku sa zase na istú dobu (ako sprievodný jav delenia Československa) stala aktuálnou otázka moravanstva (Hroch 2000: 222).

V súčasnosti, ako výsledok prenesenia časti teritoriálnej administrácie z národnej na regionálnu a nadnárodnú úroveň, sa v Česku a na Slovensku prelínajú tri rôzne úrovne regionálnych identít s výraznejšími teritoriálnymi prvkami – supranárodná (EÚ), národná (Česko resp. Slovensko) a subnárodná (regionálne a lokálne identity). Podľa dostupných štatistických údajov (z roku 2003) sa teritoriálna identita obyvateľstva oboch krajín javí ako veľmi podobná, čo vyplýva jednak z dlhodobého spolunažívania v spoločných štátnych celkoch a jednak z podobného postavenia českého a slovenského národa v súčasných národných (štátnych) a nadnárodných štruktúrach. V Česku aj na Slovensku má lokálne a národné povedomie¹⁵ miernu prevahu nad regionálnym povedomím (krajským povedomím), k európskej identite zatiaľ neexistuje vymedzený perzistentný vzťah (každopádne je európske povedomie značne slabšie než vzťah obyvateľstva k ostatným spomenutým mierkam) (ISSP 2003; Nikischer 2013). K akým posunom v teritoriálnom povedomí obyvateľstva došlo za posledných 10 rokov, sa budeme môcť dozvedieť z ďalšieho kola výskumu národných identít pod záštitou medzinárodného programu ISSP, ktoré sa uskutoční v roku 2013.

Článok vznikol v rámci projektu ISSP 2013 – Národní identita III (LG12023), ktorý podporilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, s podporou grantu GA UK Regionální identita v slovensko-polském pohraničí (č. 587712) a s podporou na dlhodobý koncepčný rozvoj výzkumnej organizácie RVO: 68378025.

Použitá literatúra

1. Adam, Brigitte: 2003 - Spatial Policies for Metropolitan Regions: Identity, Participation and Integration. European Planning Studies 11: 739-747.
2. Agnew, Hugh L.: 2000 - New States, Old Identities? The Czech Republic, Slovakia, and Historical Understandings of Statehood. Nationalities Papers 28: 619-650.

¹⁵ V roku 2003 malo k svojej krajine veľmi blízky alebo blízky vzťah 89,8 % obyvateľov Česka a 90,4 % obyvateľov Slovenska (ISSP 2003).

3. Alijevová, Dilbar: 1997 - Etnohistorizmus a identita epochy: na okraj súčasných historiozofických zmätkov. In: Viera Bačová – Zuzana Kusá (eds.): *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV: 28-38.
4. Amdam, Roar: 2002 - Sectoral Versus Territorial Regional Planning and Development in Norway. *European Planning Studies* 10: 99-111.
5. Antonsich, Marco: 2010 - Exploring the correspondence between regional forms of governance and regional identity: The case of Western Europe. *European Urban and Regional Studies* 17: 261-276.
6. Bačová, Viera: 1996 - *Etnická identita a historické zmeny. Štúdiá obyvateľov vybraných obcí Slovenska*. Bratislava: Veda.
7. Badie, Bertrand: 1995 - *La fin des territoires. Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect*. Paris: Fayard.
8. Barrington, Lowell W.: 1997 - Nation and Nationalism: The Misuse of Key Concepts in Political Science. *Political Science and Politics* 30: 712-716.
9. Bechhofer, Frank - McCrone, David: 2009 - National Identity, Nationalism and Constitutional Change. In: Frank Bechhofer - David McCrone (eds.): *National Identity, Nationalism and Constitutional Change*. New York: Palgrave Macmillan: 1-16.
10. Bellamy, Alex J.: 2003 - *The formation of Croatian national identity. A centuries-old dream*. Manchester: Manchester University Press.
11. Beneš, Edvard: 2005 - *Německo a Československo*. Praha: Masarykův ústav AV ČR.
12. Berglez, Peter - Olausson, Ulrika: 2011 - Intentional and unintentional transnationalism: Two political identities repressed by national identity in the news media. *National Identities* 13: 35-49.
13. Bianchi, Gabriel - Lášticová, Barbara: 2004 - Gender and Sex Aspects of Multiple Identities: Young Women and Men from Bratislava and Prague Heading Toward the EU. *Sociológia* 36: 293-313.
14. Bitušiková, Alena: 2002 - Slovakia: An Anthropological Perspective on Identity and Regional Reform. *Regional & Federal Studies* 12: 2: 41-64.
15. Bokes, František: 1945 - *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
16. Bond, Ross - McCrone, David - Brown, Alice: 2003 - National identity and economic development: reiteration, recapture, reinterpretation and repudiation. *Nations and Nationalism* 9: 371-391.
17. Bourgeois, Daniel - Bourgeois, Yves: 2005 - *Territory, Institutions and National Identity: The Case of Acadians in Greater Moncton, Canada*. *Urban Studies* 42: 1123-1138.
18. Bowlus, Charles R.: 1995 - *Franks, Moravians, and Magyars: The Struggle for the Middle Danube, 788-907*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
19. Brown, Scott: 2008 - Prelude to a Divorce? The Prague Spring as Dress Rehearsal for Czechoslovakia's Velvet Divorce. *Europe-Asia Studies* 60: 1783-1804.
20. Brubaker, Rogers: 1996 - *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. New York: Cambridge University Press.
21. Brubaker, Rogers - Cooper, Frederick: 2000 - Beyond Identity. *Theory and Society* 29: 1-47.
22. Bunčák, Ján - Piscová, Magdaléna: 2001 - Modern National Identity of Slovaks and Their Attitude Towards Europe. *Newsletter Social Science in Eastern Europe* SE 2001: 126-140.
23. Burke, Peter J. - Stets, Jan E.: 2009 - *Identity Theory*. Oxford: University Press.
24. Bútorá, Martin - Bútorová, Zora: 1993 - Slovakia: The Identity Challenges of the Newly Born State. *Social Research* 60: 705-736.
25. Cinpoes, Radu: 2008 - From National Identity to European Identity. *Journal of Identity and Migration Studies* 2: 3-14.
26. Cohen, Gary B.: 2007 - Nationalist Politics and the Dynamics of State and Civil Society in the Habsburg Monarchy, 1867-1914. *Central European History* 40: 241-278.
27. Del Biaggio, Cristina: 2010 - Theoretical reflection on the making of the Alpine region. The role of transnational networks of local actors on regional identity and institutionalization. *Fennia* 188: 137-148.
28. Eggers, Martin: 1995 - *Das Grossmährische Reich: Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donauraumes im 9. Jahrhundert*. Stuttgart: Anton Hiersemann.
29. Esparza, Daniel: 2010 - National identity and the Other: imagining the EU from the Czech Lands. *Nationalities Papers* 38: 413-436.
30. Eyal, Gil: 2004 - Identity and Trauma. Two Forms of the Will to Memory. *History & Memory* 16: 5-36.
31. Findor, Andrej: 2000 - Národná identita ako naratívna konštrukcia. *Sociológia* 32: 57-79.

32. Frisvoll, Svein - Rye, Johan F.: 2009 - Elite discourses of regional identity in a new regionalism scheme: The case of the Mountain Region in Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography* 63: 175-190.
33. Gabdzilová-Olejníková, Soňa - Olejník, Milan - Šutaj, Štefan: 2005 - Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch I. Prešov: Universum.
34. Gilbert, Anne: 1988 - The new regional geography in English and French-speaking countries. *Progress in Human Geography* 12: 208-228.
35. Gregory, Derek - Johnston, Ron - Pratt, Geraldine et al. (eds.): 2009 - *The Dictionary of Human Geography*. 5th edition. Oxford: Wiley-Blackwell.
36. Grossberg, Lawrence: 1996 - Identity and Cultural Studies: Is That All There Is? In: Stuart Hall - Paul du Gay (eds.): *Questions of Cultural Identity*. Thousands Oaks: Sage: 87-107.
37. Habermas, Jürgen: 1998 - *The Inclusion of the Other*. Studies in Political Theory. Cambridge: MIT Press.
38. Hall, Stuart: 1996 - Introduction: Who Needs Identity? In: Stuart Hall - Paul du Gay (eds.): *Questions of Cultural Identity*. Thousands Oaks: Sage: 1-17.
39. Hartl, Jan: 2003 - Ten years after the Czechoslovak split: What really happened. *New Presence: The Prague Journal of Central European Affairs* 5: 1: 40-41.
40. Hechter, Michael: 2000 - *Containing Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
41. Herb, Guntram H.: 1999 - National Identity and Territory. In: Guntram H. Herb - David H. Kaplan (eds.): *Nested Identities. Nationalism, Territory, and Scale*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 9-30.
42. Herb, Guntram H. - Kaplan, David H.: 1999 - Part I. Conceptual Issues. In: Guntram H. Herb - David H. Kaplan (eds.): *Nested Identities. Nationalism, Territory, and Scale*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 7.
43. Hlavová, Viera - Žatkuliak, Jozef (eds.): 2002 - *Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozchod*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
44. Holý, Ladislav: 2001 - *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita apokomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.
45. Homišinová, Mária: 2008 - Percepčia sociálnej identity Slovákov v Maďarsku a Maďarov na Slovensku. *Komparatívna teoretická a empirická analýza. Sociológia* 40: 453-486.
46. Horálek, Adam: 2012 - Tři přístupy k pupkům národů. *Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivitu etnicity. Český lid* 99: 23-43.
47. Hroch, Miroslav: 1996 - *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Filozofická fakulta UK.
48. Hroch, Miroslav: 2000 - Národní tradice a identita. In: *Sborník analytických studií pro Strategický program sociálního a ekonomického rozvoje České republiky*. Praha: Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii: 214-228.
49. Hroch, Miroslav: 2004 - From ethnic group toward the modern nation: the Czech case. *Nations and Nationalism* 10: 95-107.
50. Chalupný, Emanuel: 1907 - *Národní povaha česká*. Praha: vlastním nákladem.
51. International Social Survey Programme 2003: *National Identity II*. 2009 [online]. Köln: GESIS. Dostupné z: <<http://issp.org>>, [cit. 2012-09-12].
52. Janák, Jan - Hledíková, Zdeňka - Dobeš, Jan: 2005 - *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
53. Jedlička, Josef: 1992 - *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
54. Jenkins, Richard: 2008 - *Social Identity*. New York: Routledge.
55. Jurovský, Anton: 1943 - Slovenská národná povaha. In: *Slovenská vlastiveda 2*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
56. Kandert, Josef: 2000 - Národní tradice a identita. In: *Sborník analytických studií pro Strategický program sociálního a ekonomického rozvoje České republiky*. Praha: Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii: 229-238.
57. Kaplan, David H.: 1994 - Two Nations in Search of a State: Canada's Ambivalent Spatial Identities. *Annals of the Association of American Geographers* 84: 585-606.
58. Kaplan, David H.: 1999 - Territorial Identities and Geographic Scale. In: Guntram H. Herb - David H. Kaplan (eds.): *Nested Identities. Nationalism, Territory, and Scale*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers: 31-49.
59. Klimko, Jozef - Žudel, Juraj: 1980 - *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava: Obzor.
60. Klobucký, Robert: 2006 - Hlasistická sociológia národa. *Sociológia* 38: 327-352.

61. Knight, David B.: 1982 - Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism. *Annals of the Association of American Geographers* 72: 514-531.
62. Knutsen, Oddbjørn: 2010 - The Regional Cleavage in Western Europe: Can Social Composition, Value Orientations and Territorial Identities Explain the Impact of Region on Party Choice? *West European Politics* 33: 553-585.
63. Kolektívne identity na súčasnom Slovensku 2003. 2004 [online]. Bratislava: Centrum excelentnosti Kolektívne identity SAV. Dostupné z: <<http://sasd.sav.sk>>, [cit. 2012-10-13].
64. Konečný, Stanislav: 1996 - K otázke národnej identity vo vývoji nacionalizmu na Slovensku. In: Viera Bačová (ed.): *Historická pamäť a identita*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV: 99-119.
65. Konečný, Stanislav: 1997 - História v národnej ideológii Slovákov do roku 1918: klady a úskalia. In: Viera Bačová – Zuzana Kusá (eds.): *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV: 76-87.
66. Korčák, Jaromír: 1938 – Geopolitické základy Československa. Praha: Orbis.
67. Kosatík, Pavel: 2010 - České snění. Praha: Torst.
68. Kučera, Milan - Pavlík, Zdeněk: 1995 - Czech and Slovak Demography. In: Jiří Musil (ed.): *The End of Czechoslovakia*. Budapest: Central European University Press: 15-39.
69. Kučera, Rudolf: 2012 - Identity v českých zemích 19. a 20. století: Hledání a proměny. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
70. Lipták, Ľubomír: 1999 - Storočie dlhšie ako sto rokov. Bratislava: Kalligram.
71. Mansfeldová, Zdenka - Špicarová Stašková, Barbora: 2009 - Identity Formation of Elites in Old and New Member States with a Special Focus on the Czech Elite. *Europe-Asia Studies* 61: 1021-1040.
72. Mason, John W.: 1998 - Slovakia's Long Road to Democracy. *History Today* 48: 9: 6-9.
73. Masso, Anu: 2010 - Geographical Perspective on Identity Construction: Identification Strategies of Russian Youth in Estonia. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences* 5: 6: 51-62.
74. Meyer, Birgit - Geschiere, Peter: 2003 - Globalization and Identity: Dialectics of Flow and Closure. Introduction. In: Birgit Meyer - Peter Geschiere (eds.): *Globalization and Identity: Dialectics of Flow and Closure*. Oxford: Blackwell: 1-15.
75. Míšková, Alena - Rak, Jiří: 2000 - Národní tradice a česká identita. In: *Sborník analytických studií pro Strategický program sociálního a ekonomického rozvoje České republiky*. Praha: Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii: 202-213.
76. Mlynárik, Ján: 2003 – História česko-slovenských vzťahov. In: Karel Vodička (ed.): *Dělení Československa. Deset let poté...*. Praha: Volvox Globator: 11-29.
77. Moravská národní obec: 2010 - Deklarace Moravanů [online]. Dostupné z: <<http://zamoravu.eu/dokumenty-mno/deklarace-moravanu>>, [cit. 2012-10-08].
78. Musil, Jiří: 1995 - Czech and Slovak Society. In: Jiří Musil (ed.): *The End of Czechoslovakia*. Budapest: Central European University Press: 77-94.
79. Musil, Jiří: 2000 - Formování české státnosti. In: *Sborník analytických studií pro Strategický program sociálního a ekonomického rozvoje České republiky*. Praha: Rada vlády České republiky pro sociální a ekonomickou strategii: 238-260.
80. Nedomová, Alena - Kostecký, Tomáš: 1997 - The Czech National Identity. *Czech Sociological Review* 5: 79-92.
81. Nikischer, Richard: 2013 - Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska. *Geografie* 118. V tlači.
82. Ohmae, Kenichi: 1991 - *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. London: Fontana.
83. Ohmae, Kenichi: 1996 - *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*. New York: Free Press.
84. Paasi, Anssi: 1986 - The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164: 105-146.
85. Paasi, Anssi: 2002 - Bounded spaces in the mobile world: Deconstructing regional identity. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 93: 137-148.
86. Paasi, Anssi: 2009 - The resurgence of the Region and Regional identity: theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies* 35: S1: 121-146.
87. Pekař, Josef: 1999 - O smyslu českých dějin. Praha: Academia.
88. Pitorák, Martin: 2003 - Stručný prehľad dejín územia ČSR. In: Peter Kolesár (ed.): *Česko-slovenské vzťahy desať rokov po rozpadu federácie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně: 13-26.
89. Plecítá, Klára: 2012 - Národní identita a vztah k Evropské unii. *Česká republika v západo- a středoevropském srovnání. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1/2012*. Praha: ČVUT.
90. Preambula Ústavy Slovenskej republiky. 1992 [online]. In: *Zbierka zákonov č. 460/1992: 2659*. Dostupné z: <<http://zbierka.sk/sk/predpisy/460-1992-zb.p2044.pdf>>, [cit. 2012-10-21].

91. Průcha, Václav: 1995 - Economic Development and Relations, 1918-1989. In: Jiří Musil (ed.): The End of Czechoslovakia. Budapest: Central European University Press: 40-76.
92. Příhoda, Petr: 2003 – Sociálně-psychologické aspekty soužití Čechů a Slováků. In: Karel Vodička (ed.): Dělení Československa. Deset let poté.... Praha: Volvox Globator: 31-38.
93. Raagmaa, Garri: 2002 - Regional Identity in Regional Development and Planning. European Planning Studies 10: 55-76.
94. Rychlík, Jan: 1995 - National Consciousness and the Common State. In: Jiří Musil (ed.): The End of Czechoslovakia. Budapest: Central European University Press: 97-105.
95. Rychlík, Jan: 1998 – Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992. Bratislava: Academic Electronic Press.
96. Rychlík, Jan: 2002 - Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992. Bratislava: Academic Electronic Press.
97. Rupnik, Jacques: 1992 – Czech off. The New Republic 207: 8/9: 15-16.
98. Shils, Edward: 1957 - Primordial, personal, sacred and civil ties: some particular observations on the relationships of sociological research and theory. The British Journal of Sociology 8: 130-145.
99. Schwarz, Karl-Peter: 1994 - Češi a Slováci: dlhá cesta k mierovému rozchodu. Bratislava: Odkaz.
100. Stein, Eric: 2000 - Česko-Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad. Praha: Academia.
101. Suvari, Çakır C.: 2010 - A Brief Review of Ethnicity Studies in Turkey. Iran and the Caucasus 14: 407-418.
102. Šubrt, Jiří: 2011 - Antinomie sociální paměti. Sociológia 43: 133-157.
103. Šutaj, Štefan: 1996 - Súčasná slovenská spoločnosť a pamäť ako jej diferencujúci činiteľ. In: Viera Bačová (ed.): Historická pamäť a identita. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV: 120-137.
104. Tajfel, Henri: 1974 - Social Identity and Intergroup Behavior. Social Science Information 13: 2: 65-93.
105. Tajfel, Henri - Turner, John C.: 1979 - An integrative theory of social conflict. In: William G. Austin - Stephen Worchel (eds.): The social psychology of intergroup relations. Monterey: Brooks/Cole: 33-74.
106. Tajfel, Henri - Turner, John C.: 1986 - The social identity theory of intergroup behavior. In: Stephen Worchel - William G. Austin (eds.): Psychology of intergroup relations. Chicago: Nelson-Hall: 7-24.
107. Thiesse, Anne-Marie: 2007 - Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
108. Triandafyllidou, Anna: 1998 - National identity and the other. Ethnic and Racial Studies 21: 593-612.
109. Wilde, Ralph: 2008 - International Territorial Administration. How Trusteeship and the Civilizing Mission Never Went Away. Oxford: Oxford University Press.
110. Wolf, Karol: 1998 - Podruhé a naposled, aneb, Mírové dělení Československa. Praha: G plus G.
111. Young, Craig - Light, Duncan: 2001 - Place, national identity and post-socialist transformations: an introduction. Political Geography 20: 941-955.
112. Zimmerbauer, Kaj: 2011 - From Image to Identity: Building Regions by Place Promotion. European Planning Studies 19: 243-260.